

## ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ СТИГМАТИЗАЦІЇ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

### LEGAL PROBLEMS OF OVERCOMING STIGMATIZATION AND DISCRIMINATION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Музичук М.В., аспірант  
ВНЗ «Університет економіки і права «Крок»»

Стаття присвячена дослідженню проявів дискримінації осіб з інвалідністю як негативного соціально-правового явища сучасної держави та виявлення правових проблем, що пов'язані з ним.

Відзначено наявність низки національних та міжнародних стандартів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, однак попри це соціальне становище цієї групи має певні труднощі та є підстави вважати, що особи з інвалідністю в Україні належать до таких груп суспільства, які потребують додаткового державного та муніципального соціального захисту.

Стигматизація розглядається як процес прийняття певних негативних уявлень, упереджень та стереотипів щодо певних груп людей або їхніх характеристик, що може призвести до їхнього соціального виключення та обмеження прав та можливостей. Вказано, що часто стигматизація передуює дискримінації, оскільки вона може призводити до порушення прав осіб, на яких направлена ця стигматизація.

Автором констатовано, що проблема дискримінації осіб з інвалідністю залишається актуальним не вирішеним соціально-правовим питанням попри значну увагу міжнародної та національної спільноти щодо цього питання. Доводиться, що екологічні, суспільні, військові та трансформаційні процеси й новітні можливості у сфері медицини акцентують на оновлених питаннях актуалізації проблематики та модерністського нормативно-правового підходу. Стигматизація (у тому числі самостигматизація), дискримінація суттєво обмежити права та можливості їх реалізації для особи з інвалідністю, створюють становище соціального виключення, що не відповідає принципам верховенства права та гуманізації правової системи. Незахищеність особи з інвалідністю створює проблеми не тільки приватного характеру, але й обтяжує інших членів суспільства, державний механізм та інститути громадянського суспільства.

У висновку констатовано, що дискримінація досліджуваної групи формує системні порушення принципів рівності та соціальної справедливості та спричиняє утиски в доступі до основоположних прав людини: права на освіту, охорону здоров'я, доступність всіх сфер суспільно-політичного життя, медичних послуг, інфраструктури тощо. Автором умотивовано, що дискримінація не лише створює нерівні умови для цієї групи людей, але й порушує їхні права та відчуття гідності, тому важливо активно протидіяти дискримінації і забезпечити рівний доступ до всіх можливостей та послуг для всіх членів суспільства.

**Ключові слова:** людина з інвалідністю, дискримінація, стигматизація, суспільство, державні гарантії, права людини, сфера охорони здоров'я.

The article is devoted to the study of manifestations of discrimination against persons with disabilities as a negative socio-legal phenomenon of the modern state and the identification of legal problems associated with it.

The presence of a number of national and international standards in the field of protection of the rights of persons with disabilities is noted, however, despite this, the social situation of this group has certain difficulties and there are reasons to believe that persons with disabilities in Ukraine belong to such groups of society that require additional state and municipal social protection.

Stigmatization is considered as a process of adopting certain negative ideas, prejudices and stereotypes regarding certain groups of people or their characteristics, which can lead to their social exclusion and restriction of rights and opportunities. It is indicated that stigmatization often precedes discrimination, since it can lead to a violation of the rights of persons to whom this stigmatization is directed.

The author states that the problem of discrimination against persons with disabilities remains an urgent unresolved socio-legal issue despite the significant attention of the international and national community to this issue. It is proved that environmental, social, military and transformational processes and the latest opportunities in the field of medicine emphasize the renewed issues of updating the issues and the modernist regulatory and legal approach. Stigmatization (including self-stigmatization), discrimination significantly limit the rights and opportunities for their implementation for a person with a disability, create a situation of social exclusion, which does not correspond to the principles of the rule of law and the humanization of the legal system. The vulnerability of a person with a disability creates problems not only of a private nature, but also burdens other members of society, the state mechanism and institutions of civil society.

The conclusion states that discrimination against the studied group forms systemic violations of the principles of equality and social justice and causes oppression in access to fundamental human rights: the right to education, healthcare, accessibility of all spheres of socio-political life, medical services, infrastructure, etc. The author argues that discrimination not only creates unequal conditions for this group of people, but also violates their rights and sense of dignity, therefore it is important to actively counteract discrimination and ensure equal access to all opportunities and services for all members of society.

**Key words:** a person with a disability, discrimination, stigmatization, society, state guarantees, human rights, the sphere of health care.

**Постановка проблеми.** Проблема правової регламентації та унормування статусу людини з інвалідністю особливо актуалізується в сучасному суспільстві, що спричинено наступними обставинами: вразливістю цієї групи членів суспільства, їх дискримінацією та систематизацією у сфері політичного, громадського, трудового та приватного життя; основні права людини, у тому числі освіта, праця, створення сім'ї, доступ до медичних послуг, рівність політичного волевиявлення та ряд інших мають суттєві прогалини в їх гарантування та реалізації; принцип рівності та ідеологія побудови інклюзивного суспільства визначають потребу активізації правового регулювання у досліджуваній сфері.

Міжнародні стандарти, передусім Конвенція Організації Об'єднаних націй про права людей з інвалідністю підкреслює особливу потребу для правової системи циві-

лізованих народів унормування та гарантування боротьби з проявами дискримінації осіб з інвалідністю. Попри те, що наша держава вже п'ятнадцять років тому як ратифікувала визначені стандарти, проте до цього часу не побудовано ефективних механізмів та соціально-правових й державно-управлінських засобів захисту осіб з інвалідністю.

Глобалізоване суспільство створює додаткові потреби для аналізу проблематики, оскільки з одного боку розвиток біотехнологій, медицини, штучного інтелекту та інших віртуально-технічних можливостей спричиняє додаткові можливості для полегшення реалізації особами з інвалідністю своїх прав, проте окрім новітніх можливостей посилюється дискримінація щодо доступності до цифрових можливостей, й такий розрив осіб з інвалідністю тягне виключеність, стигматизацію та дискримінацію досліджуваної групи.

**Стан дослідження.** Наукова спільнота приділяє увагу проблемі з огляду на два контексти, окрема група науковців аналізували правове становище осіб з інвалідністю та гарантії захисту їх прав, зокрема М.Щирба вказувала на правовий статус цієї групи як пацієнтів, Н.Грень аналізувала прояви дискримінації осіб літнього віку у сфері медицини, І.Жаровська визначала соціально-правове регулювання проблематики. Також низка експертів, котрі аналізували вказану проблематику через призму конституційно-правових та теоретико-правових досліджень, зокрема О.Биков, Т.Міхайліна, В.Ковальчука, І.Андрусак, О.Парута, Н.Бортник тощо.

Проте аспекти розуміння дискримінації та правової природи прояву її щодо інвалідів не ставали предметом комплексного аналізу в межах сучасної юридичної доктрини.

**Метою статті** є дослідження проявів дискримінації осіб з інвалідністю як негативного соціально-правового явища сучасної держави та виявлення правових проблем, що пов'язані з ним.

**Виклад основних положень** Незважаючи на головну трансформаційну обіцянку «Не залишати нікого осторонь» Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року та її Цілей сталого розвитку, включення людей з обмеженими можливостями як пріоритетної групи для всіх гуманітарних інтервенцій та політики та програм розвитку залишається поза належною увагою, а головне реальним покращенням. В більшості країн вказується, що робота ще триває.

Попри все проблематика актуалізується через зростання кількості людей з інвалідністю, що можна пояснити певним чином екологічними проблемами та зростанням тривалості життя й розвитком медицини. У 2018 році було підраховано, що один мільярд людей живе з певною формою інвалідності, і що 80% цих осіб живуть у країнах із низьким або середнім рівнем доходу, де вони стикаються з більшими труднощами, ніж будь-які інша група осіб [1].

Незважаючи на те, що загальне залучення є основним принципом і до гуманітарних заходів і політики розвитку залишається недосяжним, люди з обмеженими можливостями стикаються з високим ризиком бідності, поганого харчування, обмеженої участі на ринку праці та, як наслідок, поганого психічного здоров'я [2].

Науковці та активісти з питань інвалідності стверджують, що сам факт фізичної різниці не є центральним питанням, як припускає медична модель, скоріше існують численні додаткові соціальні, економічні та екологічні бар'єри, які ускладнюють обставини життя з інвалідністю. Згідно із соціальною моделлю інвалідності, соціальні бар'єри — це не просто негативне ставлення членів суспільства до людей з інвалідністю, а виникають у ширшому структурному контексті, сформованому та визначеному політикою, а також культурними, соціальними та релігійними нормами, які також окреслюють стигматизацію в межах даного. Контексті [3].

Стигматизація з правової точки зору може розглядатися як процес прийняття певних негативних уявлень, упереджень та стереотипів щодо певних груп людей або їхніх характеристик, що може призвести до їхнього соціального виключення та обмеження прав та можливостей. Часто стигматизація передуює дискримінації, оскільки вона може призводити до порушення прав осіб, на яких направлена ця стигматизація.

Стигма може зменшити здібності людей і позбавити їх можливостей, зменшивши їхню свободу волі — це здатність вибирати між різними стилями та способами життя. Було виявлено, що стигма ставить під загрозу дружбу та інтимні стосунки, обмежує використання медичних послуг, обмежує доступ до освіти і обмежують можливості працевлаштування. Отож відбувається порушення прав людини у різних сферах життя.

Часто друзі та особливо члени сім'ї стигматизованих осіб стикаються зі стигмою за зв'язком, що призводить до уникнення контакту зі стигматизованою особою або приховування її. Нарешті, структурна стигма зберігають і посилюють громадську стигматизацію, призводить до подальшого виключення з публічної сфери [4], таким чином прямо впливаючи на правову соціалізацію особи. Як вказує І. Жаровська, останнє має вагомe значення, оскільки «чим більше соціалізована людина, тим більше вона виявляє свої здатності бути головною продуктивною силою суспільства» [5]. Отож стигматизація негативно впливає як на особу, так і на її близьке оточення, й виявляється суттєвою проблемою для соціуму.

Існує ще такий унікальний психологічно соціальний феномен як самостигматизація. Вона виражається в інтерналізації упереджень і дискримінації, що проявляється серед населення в цілому, є шкідливою для людей з психічними захворюваннями, особливо коли вона впливає на осіб, які мають інші «дискредитуючі» атрибути, такі як стать, приналежність, етнічна приналежність, раса, сексуальна орієнтація чи релігія.

Самостигма призводить до більш високого ризику депресії та зниження самооцінки, оскільки люди передбачають, схвалюють і засвоюють стереотипи та застосовують до себе негативні переконання. Почуття сорому за їхній стан посилюється і може бути помітним при зверненні за зовнішньою допомогою, такою, наприклад, як медичне лікування.

Нещодавнє невелике дослідження також продемонструвало, як стигма негативно вплинула на стосунки з інтимним партнером, створюючи експлуатацію та дегуманізацію жінок з інвалідністю [6]. Насправді домашнє насильство є проблемою для всіх осіб не зважаючи на особисті характеристики, проте особливо стигматизованим є особи, які не можуть себе захистити, серед яких особи з інвалідністю та особи літнього віку.

В сучасному суспільстві дискримінація може виявлятися у багатьох формах, включаючи відмову у доступі до освіти, праці, медичних послуг та іншої соціальної інфраструктури. Люди з інвалідністю часто стикаються з негативними уявленнями, стереотипами та упередженнями, що призводить до їхнього соціального виключення та відчуття відокремленості від суспільства.

Така дискримінація порушує принципи рівності та справедливості, які є основою правової системи багатьох країн. Дискримінація порушує принцип рівності, оскільки надає перевагу або ставить певну категорію людей у невідповідне положення на основі їхніх особистих характеристик, які не повинні бути підставою для обмеження їхніх прав або можливостей. Принцип рівності перед законом передбачає, що всі люди мають однакове право на захист своїх прав та свобод, без будь-яких форм дискримінації.

Вказане спричиняє виникнення соціальних нерівностей, поглиблення відчуття виключеності та обмеження можливостей для реалізації потенціалу осіб, які стають жертвами дискримінації. Дискримінаційні дії створюють негативний цикл, який ускладнює втілення ідеалу рівності перед законом.

В окремих громадах проаналізований досвід дискримінації молодих людей. Вони вказували, що від громадськості походить значний рівень їх дискримінації в громадських місцях. Доводилося, що на цей досвід вплинуло вузьке уявлення про інвалідність, видимість чи інше порушення молоді людини, обмежене розуміння потреб молодих людей з інвалідністю, а також вік і стать особи, яка поводить дискримінаційним чином. Повідомлялося, що дискримінаційний досвід негативно вплинув на соціальну та економічну участь цих молодих людей у їхніх громадах [7].

Питання доступу до медичних послуг чи прав у сфері охорони здоров'я для осіб з інвалідністю є особливо ваго-

ми. Проте у багатьох державах існують повідомлення про відмову цій групі від медичного страхування. Потенційний вищий рівень використання медичного страхування особами з обмеженими можливостями також означає, що приватні страхові компанії часто не бажають пропонувати медичне страхування особам з інвалідністю на рівній основі з особами без інвалідності, якщо взагалі його пропонують [8].

Рівний доступ до медичного страхування є важливим для того, щоб люди з обмеженими можливостями могли користуватися найвищим досяжним рівнем здоров'я. Як зазначено в преамбулі статті 25 Конвенції про права людей з інвалідністю, інваліди мають право на найвищий досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою їх інвалідності. У цьому відношенні дискримінація щодо інвалідності в контексті медичного страхування серйозно впливає на те, чи можуть люди з інвалідністю отримати доступ до медичної допомоги та дозволити собі її оплатити. Особливо це стосується тих випадків, коли людям з обмеженими можливостями більш імовірно буде потрібно більше – і дорожче – медичне обслуговування порівняно з людьми без інвалідності. Наприклад, згідно з дослідженням Закону про доступне лікування у Сполучених Штатах Америки, люди з інвалідністю частіше потрапляли до лікарні за останній рік (19,4%), ніж люди без інвалідності [9].

**Висновок.** Проблема дискримінації осіб з інвалідністю залишається актуальним невирішеним соціально-правовим питанням попри значну увагу міжнародної та національної спільноти щодо цього питання. Екологічні, суспільні, військові та трансформаційні процеси й новітні можливості у сфері медицини акцентують на оновлених питаннях актуалізації проблематики та модерністського нормативно-правового підходу. Стигматизація (у тому числі самостигматизація), дискримінація суттєво обмежити права та можливості їх реалізації для особи з інвалідністю, створюють становище соціального виключення, що не відповідає принципам верховенства права та гуманізації правової системи. Незахищеність особи з інвалідністю створює проблеми не тільки приватного характеру, але й обтяжує інших членів суспільства, державний механізм та інститути громадянського суспільства.

Дискримінація досліджуваної групи формує системні порушення принципів рівності та соціальної справедливості та спричиняє утиски в доступі до основоположних прав людини: права на освіту, охорону здоров'я, доступність всіх сфер суспільно-політичного життя, медичних послуг, інфраструктури тощо. Дискримінація не лише створює нерівні умови для цієї групи людей, але й порушує їхні права та відчуття гідності, тому важливо активно протидіяти дискримінації і забезпечити рівний доступ до всіх можливостей та послуг для всіх членів суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. UN Flagship Report on Disability and Sustainable Development Goals URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/publication-disability-sdgs.html>
2. Jean-Trani F., Moodley J., Anand P., Graham L. Stigma of persons with disabilities in South Africa: Uncovering pathways from discrimination to depression and low self-esteem. *Social Science & Medicine*. 2020 Vol. 265, 113449
3. Pfeiffer D. The conceptualization of disability B.M. Altman, Sharon N. Barnatt (Eds.), *Exploring Theories and Expanding Methodologies: where We Are and where We Need to Go*, Elsevier Jai, Oxford. 2001. P. 29-52
4. Trani J.F., Brown D., Bakhshi P., Lopez D., Gall F. Disability as deprivation of capabilities: Estimation using a large-scale survey in Morocco and Tunisia and an instrumental variable approach. *Soc. Sci. Med.*, 2018. Vol. 211 P. 48-60
5. Жаровська І.М. Правова соціалізація на сучасному етапі розвитку правової науки *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 855. С. 193-198
6. Van der Heijden I., Harries J., Abrahams N. In pursuit of intimacy: disability stigma, womanhood and intimate partnerships in South Africa. *Cult. Health Sex.*, 2019 Vol. 21 (3), P. 338-351
7. Wayland S., Newland J., Gill-Atkinson L., Vaughan C., Emerson E., Llewellyn G. I had every right to be there: discriminatory acts towards young people with disabilities on public transport, *Disability & Society*, 2022. Vol.37:2. P. 296-319, DOI: 10.1080/09687599.2020.1822784
8. Loh W. Govt Help Needed to Tackle Insurer Bias Against Autism. Singapore: The Straits Times. 2020 URL: <https://www.straitstimes.com/forum/govt-help-needed-to-tackle-insurer-bias-against-autism>
9. Kennedy J., Wood E.G., Frieden L. Disparities in insurance coverage, health services use, and access following implementation of the affordable care Act: a comparison of disabled and nondisabled working-age Adults. *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing* 2017. Vol. 54: P. 1–10.